

เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและการติดต่อกับต่างประเทศในรัชกาลที่ 2

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เริ่มมีบทบาทมากขึ้นกว่าเดิม แผ่นดินนี้เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2352 และสิ้นสุดรัชกาลในปี พ.ศ. 2367 แต่อย่างไรก็ตามในตอนต้นรัชกาลนี้ เจ้าเมืองนคร ฯ คือ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ซึ่งในระยะนี้ชราภาพมากแล้ว ดังนั้นจึงต้องอาศัยพระบริรักษ์ภูเบศร์ ุชช่วยราชการเมืองนคร ฯ ดูแลกิจการต่าง ๆ แทน เหตุการณ์ในระยะแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับศึกพม่า

ในตอนปลายรัชกาลที่ 1 คือใน พ.ศ. 2351 พระเจ้าปดุงไท้เกณฑ์ทัพพม่า เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระชรา แต่ปรากฏว่าอะเต็งหวนเตรียมทัพไม่พร้อมจึงเลิกไป ต่อมาเมื่อไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่จึงเห็นว่าถ้าไม่ได้มาตีกรุงก็ขอตีหัวเมืองที่ต่อแดนพม่าข้างใต้ เก็บกวาดเอาผู้คนและทรัพย์สินสมบัติให้คุ้มกับพม่าที่ลงไป ดังนั้นในเดือน 11 ปีมะเส็ง พ.ศ. 2352 พม่าให้อะเต็งหวนไปเป็นแม่ทัพใหญ่ยกมาตีไทยทางใต้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพิ่งเสวยราชย์ได้ 2 เดือน โปรดให้เจ้าพระยาบรมราชเป็นแม่ทัพเรือไปเกณฑ์ทัพเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองขึ้นทั้งปวงไปช่วยเมืองถลาง ให้กรมพระราชวังบวรมหาเสนาณรัักษ์ยกทัพหลวงไปทางใต้ ให้มีตรารับสั่งออกไปถึงเจ้าพระยานคร ฯ (พัฒน์) ให้เกณฑ์กองทัพรวมไปกับเจ้าพระยาบรมราช ช่วยราชการเมืองถลาง¹ กองทัพเจ้าพระยาบรมราชไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชก็สมทบกับกองทัพเจ้าพระยานคร ฯ (พัฒน์) ยกข้ามแหลมมลายูไปถึงเมืองตรัง อันเป็นท่าเรือของเมืองนคร ฯ

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 13.

ข้างฝ่ายทะเลตะวันตก เพื่อสมเด็จพระอนาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาเสนาบุรีศรี
เสด็จยกกองทัพไปถึง รบกันอยู่วันเดียวพม่าก็แตกพ่ายกลับไปหมด ขณะเดียวกันกองทัพ
เมืองนคร ฯ มีเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพระบริรักษ์ภูเบศร์
ผู้ช่วยราชการเมืองคุมไปจากเมืองตรัง และกองทัพแขกมลายูยกไปช่วยจากเมืองไทรบุรี
มีจำนวน 2500 คน ยกไปตีพม่าแตกหนีไป¹

เมื่อเสร็จสงครามแล้วพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) เป็นผู้มีความดีความชอบมาก
เพราะได้ช่วยราชการป้องกันเมืองต่างอย่างเข้มแข็ง จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาไทรบุรี อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าเจ้าเมืองไทรบุรีก็ยังไม่พอใจ
จึงมีหนังสือไปขอความอารักขาจากอังกฤษ ดังปรากฏหลักฐานเมื่อคราวลอร์ด มินโท<sup>(ผู้ว่าการภาค
อังกฤษประจำ
อินเดีย)</sup> เดินทางมาในปี พ.ศ. 2353 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ได้เขียนจดหมายขอความ
เห็นใจว่า อังกฤษเคยรับจะให้ควบคุมครองเมืองไทรบุรีมาตั้งแต่สมัยบิดาของตน (พระ
ยาไทรบุรี โมกรันชะ) ขอให้เห็นแก่ไมตรีและทำตามสัญญาอันเสีย²

เกี่ยวกับเรื่องเมืองไทรบุรีนี้ นับเป็นเรื่องสำคัญอันหนึ่งซึ่งจะเกี่ยวข้องกับไทย
ทางใต้ เช่นเดียวกับเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช ตลอดจนการที่อังกฤษเข้ามาเจริญสัม-
พันธไมตรีกับไทยในตอนปลายรัชกาล ดังนั้นจึงจะกล่าวถึงเมืองไทรบุรีอย่างสังเขปเพื่อ
ให้เข้าใจเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ 2

จากพงศาวดารเมืองไทรบุรีและพงศาวดารไทย ดูเหมือนเมืองไทรบุรีจะเป็น
เมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ในสมัยกรุงศรีอยุธยาไทยได้ยก

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระประชวรด้วยโรคพระยาไทรบุรี (พระนคร: คลังวิชา,
2494), หน้า 655-659.

² C.M. Enriques, Malaya: an account of its people, flora
and fauna (London: Hurst and Blackette, 1927), p. 201.

กองทัพลงไปที่เมืองยะตะกา เมืองยะดากาอยู่ใต้อำเภอของเมืองไทรบุรีและเมืองเประ
 ไทยใต้ตั้งกองทัพที่เมืองไทรบุรี เมืองไทรบุรีตกเป็นเมืองขึ้นของไทยตลอดมาจนกระทั่ง
 เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าชาติ และในขณะที่ยังแตกแยกเป็นชุมชนนั้น เมืองไทรบุรี เประ
 ตั้งตนเป็นอิสระเหมือนกับเมืองนครศรีธรรมราชและปัตตานี ถึงสมัยกรุงธนบุรีสมเด็จพระ
 เจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จลงไปปราบปรามเพียงเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนเมืองปัตตานีและ
 เมืองไทรบุรีนั้นไม่เคยทรงขอยืมเงินเป็นทำนองล่องใจ ไม่ปรากฏผลอย่างไร แต่เชื่อว่า
 ไม่สำเร็จ นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงติดการทัพศึกด้านอื่น ไม่มีเวลาเสด็จ
 ลงไปปราบปราม

ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น พวกฝรั่งต่างชาติ ชาวยุโรป
 ที่ไปทำมาค้าขายทางตะวันออกแย่งผลประโยชน์กันอังกฤษอยากจะหาหัวเมือง ^{ทางหมู่สมุทร} เป็นที่ตั้งทำ
 การค้าขายแข่งกับพวกวิลันดาทางแหลมมลายู พบว่าเกาะหมาก หรือเกาะปีนังอันเป็น
 เขตของเมืองไทรบุรี เป็นเมืองที่เหมาะสม จึงให้คนไปว่ากล่าวกับเจ้าพระยาไทรบุรีฯ รั้ง-
 เกี่ยวฝรั่งยังไม่ยอมตกลง ต่อมาใน พ.ศ. 2328 เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหน
 ชาติเสด็จยกกองทัพไปปราบพม่าทางใต้ตั้งที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 จึงได้เมืองปัตตานี ครั้งนั้น
 เจ้าพระยาไทรบุรี อับดุลละ โมกกรมชะ มิดาของพระยาไทรบุรีขณะนั้นกลัวกองทัพไทยจะยก
 ไปตีเมือง จึงยอมให้อังกฤษเช่าเกาะหมากเมื่อ พ.ศ. 2329 ในขณะที่กำลังเจรจาเรื่อง
 สัญญา อังกฤษก็เข้าปกครองเกาะหมากใน พ.ศ. 2329 นั้นเอง ครั้นต่อมาเจ้าพระยา
 ไทรบุรีมายอมอ่อนน้อมต่อไทยโดยดีเหมือนกับเมืองตรังกานู ไทยจึงยอมให้เมืองไทรบุรี
 เป็นเมืองประเทศราชอย่างเดิมโดยไม่เบียดเบียนอีกต่อไป เจ้าพระยาไทรบุรีจึงเกิดเสีย
 คายเกาะหมาก จนกระทั่งเกิดการรบกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2334 และผลก็คือต้องทำสัญญากับ
 อังกฤษ ให้อังกฤษเช่าเกาะหมากปีละ 6000 เหรียญ และต่อมาต้องให้เช่าปรอวินซ์
 เวลเลสลี ที่ฝั่งตรงข้ามกับเกาะหมากด้วย

เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีถึงแก่อนิจกรรมในตอนปลายรัชกาลที่ 1 น้องชาย คือ
 ทนกอับดุลละเป็นเจ้าเมืองต่อมาไม่นานก็ถึงแก่อนิจกรรม ดังนั้นบุตร 10 คน จึงแย่งชิงกัน
 เป็นเจ้าเมือง เจ้าพระยานคร ๗ (พชัน) ให้นำตัวมาเฝ้า โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตนกู

ปะแวงันให้เป็นที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ต่อมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 2) เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองไทรบุรีเริ่มมีความสำคัญตั้งแต่รัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา

ในสมัยรัชกาลที่ 2 เจ้าพระยานคร ๗ (พัฒน์) โค้เข้ามากรุงเทพ ๗ ในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เขาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทแจ้งราชการ ณ กรุงเทพพระมหานครและกราบทูลพระกรณาวา ตนสูงอายุล่วงดั้นอยู่มาก จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ๗ สั่งว่า ฝ่ายปักไม้โค้เมืองนครศรีธรรมราชใหญ่กว่าหัวเมืองทั้งปวง เป็นที่พำนักอาศัยแก่แขกเมืองและลูกคานานาประเทศ เจ้าพระยานคร ๗ (พัฒน์) สูงอายุให้เลื่อนขึ้นเป็นที่เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีศรีโสกราชวงศ์ เชษฐพงศ์คือไชยอนุทัยธิบดี อภัยพิริยปรากฏมพาทู เป็นผู้ใหญ่ในเมืองนคร ๗ เมื่อเดือน 9 ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354)¹ เทียบกับเจ้าพระยาจางวางเป็นผู้ตกแต่งบ้านเมือง² และตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการเป็นพระยาศรีธรรมมาโสกราช ปกครองเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมา ได้ตั้งให้เป็นที่พระยาหนุศรีธรรมราช และในตอนนครกาลที่ 2 นี้เขาใจว่าเจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) ถึงแก่อนิจกรรม จึงทรงตั้งหลวงสิทธิไชยเวร (จง) หลานเจ้าพระยาสงขลาบุตรพระอนันตสมบัติเป็นพระยาวิเศษภักดี ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา³

¹ "เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2505), หน้า 199.

² หลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร), "พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช, (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2505), หน้า 72.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 141.

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เกิด ณ วันจันทร์ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10 ปีวอก อัฐศก จ.ศ. 1138 (พ.ศ. 2319) เป็นบุตรเจ้าพระยามนตรีฯ (พัฒน์) มารดาชื่อ ปราง ดังปรากฏในหนังสือพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ว่า เจ้าพระยามนตรีฯ (พัฒน์) นั้นเป็นต้นวงศ์ของพวกนครศรีธรรมราช เดิมได้บุตรสาวคนใหญ่ของเจ้านครฯ เป็นภรรยา ต่อมาคอนปลายแผนดินชายาถึงแก่กรรมด้วยไคทำราชการมีความดีความชอบหรือไม่ก็สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องการจะให้ลูกไคครอบครองบ้านเมืองอย่างกว้างขวาง จึงไคพระราชทานบุตรหญิงเจ้านครฯ ซึ่งเป็นน้องให้ออกไปเป็นชายา ครั้นทรงดำรัสสั่งท้าวนางข้างในในพาตัวเจ้าจอมธิดาคณน้อยของเจ้านครฯ ไปพระราชทานนั้น ท้าวนางไคกระซิบพูดว่าเหมือนชาครระค้อย พระเจ้ากรุงธนบุรีดำรัสว่า "ไคออกปากให้เขาแล้วก็พาไปเถิด" เมื่อท้าวนางพาธิดาเจ้านครฯ ไปส่งนั้นเจ้าอุปราชพัฒน์ก็ทราบความลับ ท่องรับไว้เป็นทานหญิงอย่างกิตติมศักดิ์อยู่จนตลอดอายุ และนางนั้นก็มิบุตรแต่เจ้าพระยามนตรีฯ (น้อย) คนเดียว และความที่ว่า เจ้าพระยามนตรีฯ น้อยเป็นราชบุตรลับของพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น แม่ฝรั่งทางเกาะหมากก็ทราบดังนายพันโทโลว์ ไคเขียนไว้ในหนังสือพิมพ์ครั้งสมัยรัชกาลที่ 3 ¹

ในสมัยกรุงธนบุรี เจ้าพระยามนตรีฯ (น้อย) ไคดำรงอิสริยยศเป็นเจ้าราช-บุตร เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไครับราชการในตำแหน่งมหาดเล็กพระราชวังหลวง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนกระทั่งปลายรัชกาลที่ 1 จึงไครับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระบริรักษ์ภูเบศร์ ด้วยมีพระกรุณาเห็นเกล้าฯ ว่า เมืองนครฯ เป็นเมืองใหญ่ มีเมืองขึ้นเมืองออกและเงินแซกถูกคางต่างประเทศไปมาค้าขายอยู่เป็นอันมาก และเจ้าพระยามนตรีฯ (พัฒน์) ผู้ครองเมืองก็เป็นผู้ใหญ่ชราแล้ว เกรงว่าเวลาถึงสงครามจะไม่มีใครช่วยรักษาบ้านเมืองและวากควาคคือถอยความของราษฎร ทั้งราชการบ้านเมืองก็มีมากมาย จึงทรงเห็นวาทพระบริรักษ์ภูเบศร์เจ้าพระยามนตรีฯ (พัฒน์) ไคทำราชการมาชานาน และกระทำการโดยสุจริต อุตสาหะในราชการ มีสติปัญญา ซื่อสัตย์ และมีตระกูลดี สมควรจะชุบ

¹ "เรื่องตั้งเจ้าพระยามนตรีศรีธรรมราช" เรื่องเดิม, หน้า 198.

เลี้ยงขึ้นเป็นผู้ใหญ่ จึงให้พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่นายน้อย มหาคเล็ก ตั้งเป็นพระบริรักษ์ภูเบศรมุขยราชกร เมืองนคร ฯ ออกไปร่วมทำราชการถวายเจ้าพระยามนตรี ฯ (พัฒน์) ตำแหน่งของมุขยราชกร เมืองนคร ฯ คือ ให้ออกตรวจราชการ ค่ายคู คูคตาราง ปืนใหญ่ ปืนน้อย สิ่งโคข่ารุกหักพังก็ซ่อมแซมจัดแจง เรือรบสำหรับลาดตระเวนอยู่เสมอ ภูเบศรมุขยขาวไพรพดเมืองจำนวนเลขสัก และตกแต่งทหารให้ชำนาญ เตรียมเวลาเมื่อศึกสงครามจะได้เกณฑ์ได้ทันเวลาที่ การพิจารณาคดีให้ตั้งอยู่ในคดีอื่น เป็นไปตามพระราชกำหนดกฎหมาย คอยดูแลเรื่องส่วยสาอากร คีบูกส่งกรุงเพท ฯ ให้ครบ นอกจากนี้ถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีครูขสาธา ให้พระบริรักษ์ภูเบศรพร้อมถวายเจ้าพระยามนตรี ฯ (พัฒน์) กรมการหลวงขุนหมื่นมากราบถวายบังคมรับพระราชทานนำพระพิพัฒน์สัตยาตามพระราชกำหนดกฎหมาย¹ หนังสือแต่งตั้งนี้มี ณ วันพฤหัสบดี เดือน 9 ขึ้น 7 ค่ำ ปีชวด พ.ศ. 2349 ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งนี้ได้เป็นกำลังสำคัญของเจ้าพระยามนตรี ฯ (พัฒน์) เช่น เมื่อเกิดศึกกลางใน พ.ศ. 2352 ตอนนั้นพระบริรักษ์ภูเบศร (น้อย) มีอายุ 33 ปี ก็โคชวยรบเต็มความสามารถ

ในปี พ.ศ. 2354 โปรคเกล้า ฯ ให้พระบริรักษ์ภูเบศร² ซึ่งเป็นมุขยราชกร มาชานาน ภูชนบธรรมเนียม ชื่อสัตย์ มั่นคง โคคุมกองทัพไปต่อเรือรบเรือไดยกไปที่อ้ายพมา ณ เมืองถดางจนเสร์จราชกร จับโคอ้ายพมาแลปืนเข้าไปเป็นอันมาก พระบริรักษ์ภูเบศรมีความชอบสมควรที่จะชุบเลี้ยงให้ออกไปยังเมืองครองเมืองสำเร็จกิจสุขทุกข์ของราษฎรทางพระเนตรพระกรรณโค ให้เอาพระบริรักษ์ภูเบศรมุขยราชกร เป็นพระยามนตรีศรีธรรมราชออกมวาราชการรักษายานเมือง สำเร็จกิจสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎร ณ เมืองนครสืบต่อไป² โคทรงตั้งพระบริรักษ์ภูเบศรเป็นพระยาศรีธรรมมาโสกราชชาติโคช ไชยมไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปราชกรมพาทู พระยามนตรีศรีธรรมราชออกวาราชการ

¹ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 73, ทำเนียบข้าราชการนครศรีธรรมราช สมัยรัชกาลที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์พานิชกิจ, 2496), หน้า 75.

² "เรื่องตั้งเจ้าพระยามนตรีศรีธรรมราช", เรื่องเดิม, หน้า 199.

รักษาบ้านเมือง อำนาจและหน้าที่ของพระยานครศรีธรรมราชมีปรากฏอยู่ในสำเนาฎีเรื่องตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์เป็นพระยานครศรีธรรมราช และเป็นที่น่าสนใจแก่ตราสำเนาฎีตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 มีใจความที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่

ลักษณะบริเวณทางปักษ์ใต้ทั้งฝ่ายตะวันออกและตะวันตกนั้น ในสมัยรัชกาลที่สองยังไม่สงบราบคาบเต็มไปด้วยการจลาจลทำสงครามรบพุ่งกันทุกแห่งทุกตำบล จึงมีรับสั่งให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ตรวจตราเตรียมพร้อมในด้านการจัดการป้องกันเมือง คือให้หมั้นตรวจตราค่ายคูประตูเมืองหอรบเชิงเทิน ตรวจสารบัญชีเลขสีก แวนแคว้นใดเป็นจำนวนเท่าไร ให้ขนนางออกไปชักชวนผู้คนให้เข้ามาหาถิ่นในเมือง และเมื่อใดเท่าไรให้แจ้งบัญชีมายังกรุงให้ตรวจตราเป็นใหญ่ น้อย กระสุนดินประสิว คุเรือรบเรือไล่ว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงไร ให้หมั้นซ่อมแซมให้พร้อมอยู่เสมอ ให้ออกตรวจลาดตระเวนทุกอ่าว บอกข่าวถึงหัวเมืองที่ตอกล้นอยู่เสมอ ถ้าหากพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และกรมการพนักงานประมาท มีโจรสลัดหรือภูวนเล็ดลอดมาจับคนไปจะต้องไต่รับโทษตามพระราชกำหนด ในค่านเมืองแขกซึ่งยังไม่ราบคาบให้ออกไปสอดแนมข่าวให้รู้เพื่อจะได้เตรียมตัวทัน ในด้านการปกครองภายในเมืองให้จัดแจงชำระพระอัยการ และพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ เมื่อเวลาที่วาระการบ้านเมืองให้เป็นไปอย่างยุติธรรมด้วยอุเบกษาญาณอันประเสริฐ ให้หมั้นทำใจโอบอ้อมอารีแก่สมณะชีพราหมณ์ ไพรบ้านพลเมือง เมืองนคร ฯ เป็นเมืองใหญ่ ถ้ากรมการใดวางใจให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ปรีกษาคด้วยหลวงปลัด กรมการจัดแจงบอกส่งตัวเข้ามารับเอาตราตั้ง ณ กรุง ฯ ให้บำรุงคานพระพุทธรักษาสนา พระสงฆ์ เถรเณรผู้เลาเรียน ซ่อมแซมวัดวาอาราม เมื่อถึงคราวเทศกาลทำนาให้เตือนประชาชนทำนาและเรื่องส่วยสาอากร ณ เมืองนครและแขวงหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนคร ฯ เป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ถึงงวดีให้ส่งให้ครบอยู่เสมอ กฎนี้ประกาศ ณ วันพุธ เดือน 9

แรม 10 ค่ำ จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) ปีมะแม ตรีศก¹

พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) รัชมหาราชในสมัยรัชกาลที่ 2 ต่อมาจนถึง
รัชกาลที่ 3 จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา ภรรยาของท่านผู้หญิงอิน เชื้อเจ้านายฝ่าย
กรุงเทพ ฯ ท่านผู้หญิงมีบุตรธิดากับเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) 6 คน คือ

1. เจ้าจอมมารคาน้อยใหญ่ ในรัชกาลที่ 3 เป็นเจ้าจอมมารดาของพระองค์
เจ้าเฉลิมวงศ์
 2. เจ้าจอมน้อยเล็กในรัชกาลที่ 3
 3. เจ้าพระยามหาศรีธรรมช่อ น้อยใหญ่ หรือ เมือง ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก
เมื่อรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 เป็นพระเสน่หามนตรีปลดแล้วเลื่อนเป็นพระยาพิฑูง แล้ว
เข้ามาเป็นพระยาอุไทยธรรมรัชมหาราชอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถึงรัชกาลที่ 4 โปรดให้เป็นเจ้า
พระยามหาศรีธรรมบุรุษากรุงศรีอยุธยา
 4. เจ้าพระยานคร ฯ (น้อยกลาง) ในรัชกาลที่ 3 เป็นพระเสน่หามนตรี ปลัด
เมืองนคร ฯ ได้เป็นพระยานคร ฯ ต่อจากบิดาถึงรัชกาลที่ 4 โปรดเลื่อนเป็นเจ้าพระยา
นคร ฯ
 5. พระเสน่หามนตรี (น้อยเล็ก หรือ เอี้ยก) ในรัชกาลที่ 3 เป็นหลวงฤทธิ
นายเวรมหาดเล็ก แล้วเลื่อนเป็นพระเสน่หามนตรี
 6. คุณน้อยหญิง อยู่เมืองนคร ฯ
- นอกจากนี้ เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ยังมีบุตรธิดากับภรรยาอื่นอีก ที่ได้รับ
ราชการสำคัญ ๆ คือ
1. พระยาไทรบุรี (แสง) ต่อมาเป็นพระยาพิงเงา สมัยรัชกาลที่ 3

¹ "เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช", เรื่องเดิม, หน้า 203.

2. พระยาเสนาสุจริต (พูด) ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่า
3. พระยาวิชิตสรไกร (กล่อม) ปลัดเมืองนครศรีธรรมราชในรัชกาลที่ 4
4. พระยากาญจนดิษฐ์ (พุ่ม) ในรัชกาลที่ 5
5. พระอุไทยธานี ผู้ว่าราชการเมืองตรัง
6. พระวิชิตสรไกร (หงษ์) รับราชการ ณ กรุงเทพฯ
7. พระเจริญราชศักดิ์ธรรมพิพัฒน์ (ฉิม) ผู้ว่าราชการเมืองสมุย
8. หลวงศรีสุพรรณดิษฐ์ (เสมอ) ปลัดเมืองกาญจนดิษฐ์

ส่วนธิดานั้นส่วนมากถวายตัวทำราชการในพระบรมมหาราชวังสมัยรัชกาลที่ 3¹

ในคานส่วนตัวท่านนั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นผู้ที่มีนิสัยใจคอหนักแน่น กล้าหาญ พากเพียร และซื่อสัตย์² หมอบรัดเลย์ (Bradley) กล่าวถึงท่านว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจดีและชอบชาวต่างประเทศที่เจริญรุ่งเรือง ในหนังสือจดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งหมอบรัดเลย์แต่งไว้นั้นมีข้อความว่า "วันที่ 25 เมษายน 2379 เจ้าเมืองนคร ฯ ซึ่งเคยมาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยาม ให้มาเชิญหมอบรัดเลย์กับมิสเตอร์ทันเตอร์ไปหา กล่าวว่าเจ้าเมืองนคร ฯ มีอริยาศัยใจคอดีและชอบชาวต่างประเทศที่เจริญรุ่งเรือง"³

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, วงศ์เจ้าพระยานคร (พระนคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 22.

² "เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช", เรื่องเดิม, หน้า 199.

³ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31, จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), หน้า 55.

เมื่อจะกล่าวถึงทำเนียบข้าราชการนครศรีธรรมราช ครั้งรัชกาลที่ 2 นั้น จึงควรพิจารณาทำเนียบหัวเมืองควบคู่ไปด้วย ลักษณะหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ กำหนดเป็น 4 ชั้น เรียกว่า เมืองเอก โท ศรี จัตวา หัวเมือง 3 ชั้นแรกมีเมืองขึ้นมากและน้อยตามลำดับ แต่ชั้นจัตวาไม่มีเมืองขึ้น ในการกำหนดเมืองเป็นชั้นใดนั้นพิเคราะห์ดูในทำเนียบ สอดกับแผนที่ เช่น หัวเมืองชั้นเอกทางเหนือ คือ พิษณุโลก ทางใต้คือเมืองนครศรีธรรมราช เมืองโทเช่น สงขลาเวลามีสงครามของอาศัยกำลังเมืองเอกที่อยู่ใกล้ ส่วนทำเนียบข้าราชการเมืองนคร ฯ หัวไปนั้นอาจแบ่งอย่างสังเขปได้ดังนี้ คือ:-

1. กรมการทุกตำแหน่ง แบ่งเป็นฝ่ายชายและขวาเข้าใจว่าเป็นลักษณะกำหนดฝ่ายทหารและพลเรือน แต่มูลเหตุคงไม่ใช่เช่นนั้นเพราะกำหนดตำแหน่งชายขวา มีทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน

2. กรมการตามทำเนียบเก่าเมืองนคร ฯ จัดตามชั้นศักดิ์นา เช่น ชั้นที่ 1 ถือศักดิ์นา 3000 เป็นออกพระศรีราชสงครามรามภักดี ชั้นที่ 2 ถือศักดิ์นา 1600 มี 3 คน ชั้นที่ 3 ถือศักดิ์นา 1400 มี 8 คน ส่วนผู้ที่รองลงไปถือศักดิ์นา 1200, 1000 และ 800 ตามลำดับ

ส่วนตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมือง ดังเคยกล่าวถึงหน้าที่โดยละเอียดแล้วนั้นเป็นตำแหน่งสำหรับทรงตั้งข้าราชการชั้นหุ้ม ฯ เช่น บุตรผู้ว่าราชการ เป็นทำเนียบตำแหน่งพิเศษ ถือศักดิ์นา 1000 ไม่มีหน้าที่จำกัด และขึ้นตรงต่อผู้ว่าราชการเมือง เตรียมสำหรับรับราชการในตำแหน่งใหญ่ต่อไป เช่นในกรณี พระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการ ได้เลื่อนเป็นพระยานครศรีธรรมราช หรือ พระเสนหามนตรี (น้อยกลาง) ผู้ช่วยราชการ ต่อมาเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง)

3. ตำแหน่งกรมการผู้ใหญ่ในเมืองนคร ฯ มีตราตำแหน่งและเครื่องยศ และมีที่สำหรับเก็บผลประโยชน์ลงในทำเนียบ

4. การจัดหมวดกรมทำเนียบกรมการเมืองนคร ฯ มี 36 กรม ตำแหน่งข้าราชการมี พระ 9, เมือง 2, หมื่น 149, จา 4, หลวง 21, ขุน 225, พัน 14,

รวม 424 คน กรมใหญ่ ๆ คือ กรมปลัด กรมยกกระบัตร กรมมหาดไทย กรมสุรัสวดี กรมเมือง กรมคลัง กรมนา กรมวัง กรมอาสา กรมฝีพาย กรมอาลักษณ์ พราหมณ์ลูกขุน แลศาลหลวง และกรมชาพระ

5. การปกครองท้องที่จัดหัวเมืองชั้น เมืองนครศรีธรรมราชเป็น 4 ชั้น คือ ศักดินา 1600, 1200, 1000, 800 รองจากเมืองจัดเป็นอำเภอมี 2 ชั้น ชั้นที่ 1 ผู้รักษากรือศักดินา 600 มี 8 อำเภอ ชั้นที่ 2 ศักดินา 400 มี 26 อำเภอ รองจากนั้น จัดเป็นคานและคายประจำตรวจทาง 14 แห่ง¹

ตามทำเนียบข้าราชการนครศรีธรรมราชครั้งรัชกาลที่ 2 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเสขยกกราบทูลว่า พระหลวงกรมการเมืองนคร ฯ ชาติไม่ครบตามตำแหน่ง จึงโปรด ฯ ให้แต่งให้ครบตำแหน่ง ณ วันจันทร์ เดือน 12 ขึ้น 5 ค่ำ ปีมะเมีย ตรีศก จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) ในทำเนียบกำหนดตำแหน่งและศักดินาอย่างละเอียดมีตำแหน่งที่สำคัญเช่น พระศรีราชสงครามรามภักดี ตำแหน่งปลัดถือศักดินา 3000 ฝ่ายขวาถือตราโค มีเครื่องประจำศமாகีมาย หลวงสงครามวิชัยช่วยราชการพิเศษ นา 1000, หลวงชัยสงครามรองปลัด นา 1000, พระเจ้าศรีสุนทรกรมมหาดไทย นา 1600 พระศรีราชวังเมือง กรมเมืองนา 1400, หลวงพลพากรราชมนตรี กรมนา 1400, หลวงวิจารณ์ภักดีศรีสุภาพ กรมสรรพากร นา 1200, หลวงอินทรโกษา กรมคลัง นา 1000, พระวิชัยสงครามรามภักดีศรีปลาทวนเจ้ากรมท่า นา 1400, ฯลฯ ดังนั้นจะเห็นว่าทำเนียบข้าราชการนคร ฯ ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้กำหนดหน้าที่ราชการในคานต่าง ๆ อย่างครบครัน โดยมีนครศรีธรรมราชเป็นใหญ่ปกครองเมือง²

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 230-236.

² ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช ครั้งรัชกาลที่ 2, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2505), หน้า 96.

ในพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ เมื่อเสร็จศึกพม่าใน พ.ศ. 2352 โปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชคนใหม่ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการป้องกันพระราชอาณาเขตให้มั่นคงกว่าแต่ก่อนด้วย ดังนั้นเหตุการณ์ในระยะที่เจ้าพระยานคร ฯ (นอย) ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองปกครองบริเวณทางบักซ์ไต้นั้นเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2354 จนถึงสิ้นรัชกาลที่ 2 และยังรับราชการต่อไปจนถึงรัชกาลที่ 3 อีกด้วย เหตุการณ์ที่สำคัญในสมัยนี้ส่วนใหญ่เกี่ยวกับหัวเมืองทางใต้โดยเฉพาะไทรบุรี ซึ่งจะนำไปไทยและอังกฤษเข้ามามีความสัมพันธ์กันต่อไป จะเห็นว่าเจ้าพระยานคร ฯ (นอย) มีบทบาทในการบริหารหัวเมืองทางใต้และการติดต่อกับชาวคราวต่าง ๆ กับเมืองหลวงตลอดเวลา และเป็นกำลังสำคัญในการปกครองหัวเมืองส่วนใหญ่ทางใต้

เหตุการณ์เกี่ยวกับทางใต้ในระยะแรกคือ พ.ศ. 2356 หรือ จ.ศ. 1175 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) กับพระยาอภัยนุราช (รายามุดา) ไม่ปรองดองกัน โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาพิทลุงไปเกลี้ยกล่อมก็ไม่สำเร็จ จึงโปรดให้ย้ายพระยาอภัยนุราชมาวราษการเมืองสตูล ซึ่งเป็นเมืองขึ้นแก่เมืองไทรบุรี¹ การที่แตกราวกันเช่นนี้เพราะพระยาอภัยนุราช (ปัสณุ) ซึ่งมีตำแหน่งเป็นรายามุดาจะขอเอาที่กวาลามุดาเป็นบ้านสวย เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) จะให้ผู้อื่นก็ไม่ยอมรับ เหตุการณ์คราวนี้ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่เหมือนกันเพราะถึงกับรายงานมายังกรุงเทพฯ ฯ ตามความที่ปรากฏดังกล่าวมานี้ทำให้เห็นว่าในเวลานั้นเมืองไทรบุรีคงจะแตกเป็น 2 พวก คือ พวกเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) พวกหนึ่งกับพวกพระยาอภัยนุราชอีกพวกหนึ่ง พวกพระยาอภัยนุราชคงที่เลยกล่าวมาแล้วว่าชอบพอกับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (นอย) พระยาทินกรพิพัทธ (หวันอาหมัด) ซึ่งเป็นนำเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) เคยเดาให้สมเด็จพระเจ้าตากฯ ฯ ทรงพระยาตำรง ฯ พังว่า "ผู้หลักผู้ใหญ่ในเมืองไทรบุรี เล่าสืบกันต่อมาว่า แต่เดิมเมืองไทรบุรีได้พึ่งบารมีกรุงเทพฯ ฯ เป็นสุขสบายดี ตั้งแต่เจ้า

¹ สมเด็จพระเจ้าตากฯ ฯ ทรงพระยาตำรง ฯ พังว่า "ผู้หลักผู้ใหญ่ในเมืองไทรบุรี เล่าสืบกันต่อมาว่า แต่เดิมเมืองไทรบุรีได้พึ่งบารมีกรุงเทพฯ ฯ เป็นสุขสบายดี ตั้งแต่เจ้า
รัชกาลที่ 2, เล่ม 2 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 120.

พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองนคร ๆ เมืองไทรก็ได้ความ
 เคืองครอนต่าง ๆ คอยเจ้าพระยานคร ๆ ประสงค์จะเอาเมืองไทรเป็นอาณาเขตของเมือง
 นคร ๆ จึงแก่งเบียดเบียนแลหาความผิดต่าง ๆ ไต่เมืองไทรบุรี¹ ซึ่งสมเด็จพระยา
 คำรง ๆ ทรงวินิจฉัยว่า "ว่าตามความเห็นข้างฝ่ายเมืองแขก เมืองไทร ถ้าจะพิเคราะห์
 ดูความเห็นข้างเจ้าพระยานคร ๆ ก็พอจะเข้าใจเหตุไต่โดยบาง คอยเจ้าพระยาไทรไปคบ
 หาฝรั่งอันเป็นขอรังเกี้ยวของเจ้าพระยานคร ๆ อยู่โดยธรรมดา"¹ นอกจากนี้การที่เจ้า
 พระยานคร ๆ (น้อย) เป็นผู้กำกับหัวเมืองแขกมลายูข้างหนานอกเป็นผู้รับผิดชอบในการ
 รักษาพระราชอาณาเขตทางนั้น เหตุที่เมืองไทรบุรีรบฝรั่งตั้งกล่าวมาแล้ว คงจะทำให้เจ้า
 พระยานคร ๆ (น้อย) มีความสงสัยในความซื่อตรงของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) และ
 ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ การที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) กับพระยาอภัยนุราช
 ไม่ถูกกันนั้น พวกเมืองไทรบุรีกล่าวกันว่าเจ้าพระยานคร ๆ (น้อย) ใ้ทนายพระยาอภัย
 นุราชโดยเฉพาะเมื่อใดมาเป็นผู้ราชการเมืองสตูล ซึ่งมีเขตแดนติดต่อกับเมืองนคร ๆ
 นอกเมืองสตูลคงจะมาพั้งบังคับบัญชาสนิพนมขางเมืองนคร ๆ มากกว่าเมืองไทรบุรี² แต่
 ต่อมาพระยาอภัยนุราชครองไต่ 2 ปี ก็ถึงแก่อนิจกรรม ผู้ไต่จะได้ครองเมืองต่อไม่บอกไว้
 เข้าใจว่าคงเป็นเชื้อวงศ์ของพระยาอภัยนุราชและคงจะสนิพนมกับเมืองนคร ๆ มาอย่าง
 แดกก่อนหรือยิ่งกว่านั้น เรื่องพระยาอภัยนุราชนี้เป็นมูลเหตุอันหนึ่งที่ทำให้เจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงร์น) เอาใจออกห่างจากไทยเป็นปฐม³ จากจุดนี้เองเป็นเหตุให้เมืองไทรบุรีเริ่ม
 หางออกจากไทยไปทุกที อาจกล่าวได้ว่าตัวเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ก็มีสวน
 สำคัญในเหตุการณ์นี้ด้วยเหมือนกัน

¹ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ (พระนคร: โรงพิมพ์ศิลาพร,
 2505), หน้า 11.

² สมเด็จพระยา คำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 120.

³ หลวงอุดมสมบัติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

ใน พ.ศ. 2357 เจ้าพิษณุซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีถึงแก่อสัญกรรม และใน พ.ศ. 2358 กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ เสด็จออกไปปลงศพด้วยเพราะเป็นอัยกา (ตา) ของพระองค์ท่าน และได้รับกระแสรบสั่งให้ออกไปจัดวางแบบแผนการปกครองเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ในเวลานั้นเองทางเมืองกลันตันและเมืองตรังกานูเกิดศึกใจกันขึ้น คือ พระยากลันตัน (หลงหมัด) ซึ่งขึ้นกับพระยาตรังกานูมาขอขึ้นกับเมืองสงขลา โดยมาวาทพระยาสงขลา (จง) ว่าจะขอถวายคนไมเงินทองตอกรุงเทพฯ แต่พระยาสงขลา (จง) ไม่ยอมรับและบอกพระยากลันตันว่าเมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จทัพมาอยู่ที่สงขลาทรงจัดไว้ให้ขึ้นกับตรังกานูและตรังกานูขึ้นกับสงขลา¹ จะให้เลิกร้างไม่ได้ พระยากลันตันอายุจึงไปหาเจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) พระยากลันตันบอกเจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) ว่าขอขึ้นกับเมืองนครฯ เจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) จึงนำความกราบบังคมทูลว่า เมืองกลันตันไม่สมัครขึ้นกับตรังกานู พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชดำริว่าพรมแดนเมืองตรังกานูและกลันตันนี้ติดต่อกัน เมื่อเกิดวิวาทกันขึ้นถ้าหากจะมาขึ้นอยู่ในบังคับเมืองสงขลาเหมือนกัน ต่อมาตาพระยากลันตันทำความตีความขอเบียดหน้าพระยาตรังกานูฯ จะน้อยใจ กรมหมื่นศักดิ์พลเสพย์คงจะสนับสนุนด้วย จึงโปรดเกล้าฯ ว่าเมืองกลันตันไม่สมัครขึ้นกับตรังกานูแล้ว และขอมาขึ้นกับเมืองนครฯ ก็ขอยกให้พระยาสงขลาทวงเหนี่ยวไว้เลย จึงตกลงให้พระยากลันตันขึ้นกับเมืองนครฯ² แต่นั้นมาเมืองนครฯ จึงได้กำกับเมืองไทรบุรีและเมืองกลันตัน ส่วนสงขลาได้กำกับเมืองปัตตานี ซึ่งแยกเป็น 7 หัวเมืองกับเมืองตรังกานูอีกเมืองหนึ่ง³

¹ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53, พงศาวดารเมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505, หน้า 208.

² ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53, หน้า 208-209.

³ หลวงอุดมสมบัติ, เรื่องเดิม, หน้า 12.

ความปรากฏทางพงศาวดารพบว่า ทางเมืองไทรบุรีเองนั้นก็เริ่มที่จะเอาใจออกห่างจากไทยแล้ว เพราะเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ไคลออบเอาตนไม่ทองเงิน เครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าอังวะจักกายแมง แต่จะเป็นปีใดไม่ปรากฏ นอกจากนี้เกี่ยวกับทางคานพม่าเมื่อปีมะโรง โทศก จ.ศ. 1182 (พ.ศ. 2363) ได้ข่าวว่าพม่าเตรียมทัพมาตีไทย พม่าคิดชักชวนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ให้เข้ากับพม่าและจะชวนให้ชวนยกเข้ามาตีไทยด้วยให้เป็นศึก 3 ทางในคราวเดียวกัน¹ ทางไทยให้เตรียมทัพใหญ่ 4 ทัพ คือ ทางกาญจนบุรี เพชรบุรี อดาง และหัวเมืองปักษ์ใต้ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นแม่ทัพ² ให้กองทัพเมืองนคร ๆ และเมืองสงขลาไปตั้งต่อเรือรบที่เมืองสตูลและเป็นการคุมเมืองไทรบุรีด้วย เพราะได้ข่าวเรื่องเอาใจออกห่าง แต่พม่าหาโดยกมาตามที่เกาะการณไว้มิเพราะเกิดวิวาทกับอังกฤษเรื่องเมืองมดีปุระ และเมืองจิตตะกอง ทัพไทยเรารอจนถึง พ.ศ. 2364 พม่าก็ไม่มา

ครั้นต่อมาใน พ.ศ. 2364 น้องเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ชื่อคนกุมอม มาฟ้องต่อเจ้าพระยานคร ๆ (น้อย) ว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เอาใจไปเข้ากับพม่าจริง นอกจากนี้เงินที่เมืองมาเก๊าชื่อ จีนลิมหอย เป็นพ่อค้าตั้งภูมิลำเนาอยู่เมืองอดาง แล่นเรือไปค้าขายที่เกาะหมากซาลับมาพบเรือพม่าลำหนึ่ง เห็นผิดจากเรือลูกค้าจึงเข้าคนเรือพบหนังสือรับสั่งของพระเจ้าอังวะมีมาถึงเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ให้ยกกองทัพแขกมลายูขึ้นมาตีหัวเมืองไทยข้างใต้ เมื่อได้ข้อความตongกันเช่นนี้ จึงได้มีทองคำให้หาเจ้า

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 121.

² ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และ นางวิมล พงศ์พิพัฒน์, "ความเป็นไปในประเทศไทย", แอดองงานประวัติศาสตร์ เอกสารและโบราณคดี, เล่ม 2 ปีที่ 1 เดือน พฤษภาคม 2510 (พระนคร. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี และคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย), หน้า 102-104.

พระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) มาแก้คดี แต่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) กลับตั้งแข็งเมือง มิได้เข้ามาตามทองคำ สมเด็จพระยาคำรง ฯ ไคทรงกล่าววา "ข้าพเจ้าไคพบทองคำครั้งรัชกาลที่ 3 สั่งเจ้าพระยานคร ฯ ให้ลิกอานให้เจ้าพระยาไทรเซากรุงเทพฯ ฯ แดกก่อนเกิดเหตุที่กล่าวนี้หลายฉบับเข้าใจวา เจ้าพระยาไทรเห็นจะเกิดแตกราวกับเจ้าพระยานคร ฯ แลลิกเอาใจออกหางมาแตกอนปีมะโรง โทศกแล้ว"¹ เกี่ยวกับเหตุการณ์เรื่องเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) นี้ ต่อมาไทยไคชาวที่แน่นอนวาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) ไมส่งตนไมทองเงินมาถวายตามธรรมเนียม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดให้ตราสั่งเกณฑ์กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ไชยา สงขลา พัทลุง ไหยกองทัพหัวเมืองมกษไคลงไปตีเมืองไทรบุรีเอาไว้ในอำนาจเสียให้เค็ดขาดแน่นอน ทางคานเมืองไทรบุรีไคกล่าวแกตัวกับอังกฤษกรณีไมส่งตนไมเงินทองบรรณาการมากรุงเทพฯ ฯ เนื่องจากเพราะไคชาววาทางกรุงเทพฯ ฯ เกิดอหิวาตกโรคระบาด ทางเมืองไทรบุรีจึงระงับการส่งบรรณาการมา

เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ไคต่อเรือรบเตรียมไว้ที่เมืองตรัง และเมืองสตูลเมื่อครั้งเตรียมรบศึกพม่านั้นแล้ว เมื่อไครับทองคำจึงไครวบรวมคนเข้าเป็นกองทัพมีจำนวน 7000 คน และแพรชาวออกไปวาจะยกไปตีเอาเมืองมะริดและตะนาวศรีคืนจากพมา และสั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) เป็นกองดำเลี้ยงส่งเสบียงอาหาร ครั้นเตรียมกองทัพพร้อมแล้ว จึงไคเร่งเรียกเสบียงที่เมืองไทรบุรี ซึ่งเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) ก็บิคพริวอีก จึงยกกองทัพยกทัพเรือพร้อมควยทัพเมืองพัทลุงสงขลาลงไปตีเมืองไทรบุรี พร้อมทั้งกราบบังคมทูลวา เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) เป็นคนค้อคังจะเอากิจการสิ่งไคก็ไมได้ ไมฟังคำบังคับบัญชา²

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเคิม, หน้า 122.

² ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53, หน้า 212.

กองทัพเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ได้เมืองไทรบุรี เมื่อ ๗ เดือน 3 แรม 3 ค่ำ ปีมะเส็ง ศก จ.ศ. 1183 (พ.ศ. 2364) หลังจากสู้รบกันเพียงเล็กน้อย เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) มิได้รวมป้องกันเมือง แต่กลับหนีไปพร้อมกับครอบครัวตรงไปยังชายทะเลตรงข้ามเกาะปีนังและไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เกาะปีนัง เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ซึ่งรู้จักกับเจ้าเมืองปีนัง (มิสเตอร์ ฟิลลิปส์) ได้มีหนังสือไปถึงโดยกลาวโทษเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) และกล่าวว่าเจ้าพระยาไทรบุรีผู้พอเคยทำผิด แต่กล้าทำและขึ้นมากองทัพ ๗¹ ดังนั้นเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) จึงขอให้เจ้าเมืองปีนังส่งตัวเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) กลับคืนมาพร้อมกับส่งเรือรบ 100 ลำ ไปคอยรับตัวที่หน้าเมือง ทำให้คนตกใจกลัวกันมาก แต่เจ้าเมืองปีนังตอบปฏิเสธ และส่งเรือรบชื่อ นอติลุส (Nautilus) มาบอกให้ทัพเรือของไทยถอย มิฉะนั้นจะต้องยิงกัน ฝ่ายไทยเห็นจะเป็นเรื่องใหญ่จึงถอยกลับ² หลังจากนั้นเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ให้กองทัพเรือไปตีเกาะลังกาวิ ซึ่งเป็นเกาะใหญ่ในแขวงเมืองไทรบุรีได้ควยอีกแห่งหนึ่ง แล้วให้กวาดต้อนครอบครัวแขกเมืองไทรบุรีส่งเขามากองทัพ ๗ บ้าง เอามาไว้ที่เมืองนคร ๗ บ้าง เป็นการทอนกำลังเมืองไทรบุรีให้ลดน้อยลง แล้วจึงให้บุตร 2 คน คือ พระภักดีบริรักษ์ (แสง) เป็นผู้รักษาเมือง นายชุมหมหาดเล็กบุตรคนรอง เป็นปลัดคอยรักษาการที่เมืองไทรบุรี ดังมีปรากฏในหนังสือของ วอลเตอร์ เอฟ เวลดาว่า "เมื่อการยึดครองทางทหารยุติลง เจ้าเมืองนคร ๗ จึงให้ลูกชาย 2 คน และข้าราชการ-

¹ Henry Burney, The Burney Papers. Vol. V, Pt. I, 1786-1839 (Bangkok: Vajiranana National Library, 1910-1914), p. 116.

² R.O. Winsteadt, A History of Malaya (London: Luzac and Company, 1935), p. 184.

การไทยอื่น ๆ อยู่ปกครองแทนในไทรบุรี"¹ ครั้นต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระภักดีบริรักษ์เป็นพระยาอภัยธิเบศร์ มหาลาประเทศราชธิบดินทร์อินทรอศวรยศพิเศษเสมา มาตยานุชิตสิทธิสงครามรามภักดี พิริยะพาหะพระยาไทรบุรี และตั้งนายชุมหมหาดเล็กเป็นพระเสนานุชิต ตำแหน่งปลัดเมืองไทรบุรี ดังนั้นต่อจากนั้นเมืองไทรบุรีจึงอยู่ในอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชได้ปกครองสิทธิขาดแต่นั้นมา²

ในพระราชพงศาวดารกล่าวถึงการตีเมืองไทรบุรีครั้งนั้นว่า "ครั้งนั้นสิ้นพระราชบุตรไปทางหนึ่ง เจ้าพระยานครฯ มีความชอบเป็นอันมากจึงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยานครฯ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาโสกราชและพระราชทานเมืองไทรบุรี ประให้ขึ้นกับเมืองนครฯ นอกจากนี้ยังให้เจ้าพระยานครฯ เป็นผู้สำเร็จราชการจัดแจงเมืองไทรบุรี เมืองประให้ทราบคาบ แต่เงินส่วยสาอากรเมืองไทยซึ่งจะได้เข้าของพระคลังหลวงนั้น สิ่งใดจำนวนมากน้อยเท่าใดถึงกำหนดงวดปีแล้วก็ให้เจ้าพระยานครฯ เรียกเอาเงินส่วยอากรส่งเข้าไป ณ กรุงเพทฯ ให้ครบ อย่าให้เงินหลวงขาดคางดวงงวดดวงปีไปจำนวนหนึ่งได้เป็นอันขาด"³

เกี่ยวกับเหตุการณ์เมืองไทรบุรีครั้งนี้ ปรากฏว่าอังกฤษไม่ให้ความช่วยเหลือไทรบุรีเลย ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงเรื่องยุ่งยากทางตะวันออกตามคำสั่งของรัฐบาลอังกฤษที่

¹ Walter F. Vella, Siam Under Rama III (1824-1851)

(New York: Angustin published for the Association for Asian Studies, 1957), p. 67, ".....when the military occupation ceased, the governor left two of his sons and other Siamese officials in charge of the governor in Kedah."

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 124.

³ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 73, หน้า 83-84.

อินเดีย ซึ่งทำให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ผิดหวังโดยถือว่าอังกฤษไม่รักษาคำพูด แต่คนอังกฤษในเสตรทส์เซตเติลเมนต์ (Straits Settlements)¹ ก็พากันเห็นใจในโชคชะตาของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) นอกจากนั้นบางพวกยังต้องการให้อังกฤษเข้าช่วยเหลือไทรบุรีด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอังกฤษเริ่มต้นในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อังกฤษมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ การเมืองและการค้าในคาบการเมืองนั้นเกี่ยวกับเรื่องเมืองไทรบุรีซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของไทยมาก่อน อังกฤษเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับเมืองไทรบุรีเมื่อครั้งอังกฤษต้องการเช่าเกาะหมากจากพระยาไทรบุรี พระยาไทรบุรีบอกกับอังกฤษว่าเมืองไทรบุรีเป็นอิสระมิได้ขึ้นกับไทย เมื่ออังกฤษได้เกาะหมากแล้ว มาทราบภายหลังว่าเมืองไทรบุรียอมเป็นประเทศราชของไทยมาแต่เดิม จึงเกิดความลำบากใจในการเช่าเกาะหมากโดยมิได้บอกมาทางไทยเลย แต่ในเวลานั้นอังกฤษจำเป็นต้องพึ่งเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรี จึงพยายามสนับสนุนให้เจ้าพระยาไทรบุรีเป็นอิสระจากไทยและนิยมอังกฤษ ต่อมาเมื่อเรื่องเกี่ยวกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) และพระยาอภัยนุราช ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) เกรงว่าเจ้าพระยานคร ๓ (น้อย) จะหาเหตุเอาไทรบุรีเป็นหัวเมืองขึ้นของเมืองนคร ๓ จึงขอให้อังกฤษมาเจรจากับไทย เพื่อขอให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) พ้นอำนาจเมืองนคร ๓ โดยถือว่าเมืองไทรบุรีเป็นประเทศราชอันอยู่ใกล้ชิดกับเขตแดนของอังกฤษ² ส่วนในคาบการค้านั้นเพราะเหตุว่าผลประโยชน์ในการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษตกต่ำลงมาก หลังจากสงครามโปเลียนในยุโรป อังกฤษจึงต้องการค้าขายทางตะวันออกให้มากขึ้น ต้องการ

¹ เมืองท่าสำคัญ 3 เมือง คือ ปีนัง มะละกา สิงคโปร์ ในแหลมมลายูใต้การปกครองแบบ Presidency ขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จราชการประจำอินเดีย.

² สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เรื่องเดิม, หน้า 129.

ความสะดวกต่าง ๆ ในการค้าขายกับเมืองไทย คั้งนั้นด้วยเหตุ 2 ประการนี้ใน พ.ศ. 2364 มาร์ควิส เฮสติงส์ (Marquis Hastings) ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษที่เบงกอลจึงได้แต่งตั้งให้นายจอห์น คราวเฟิร์ด เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทย เรื่องอังกฤษและเมืองไทรบุรีนี้มีปรากฏอยู่ในหนังสือสามกรุงว่า

"อีกเขตพหิเทศเบ้อง	คกทิส
คือชนชาติอังกฤษ	แกลไกล
เหตุเคิมเริ่มตอดติค	กั้นกับ เราแฮ
เพราะเขาเกาะหมากไต	จากเจ้าเมืองไทร
พระยาไทรเป็นเหตุให้	ปัญหา
ไทยกับอังกฤษอา-	กาศกุดุม
ภายหลังเปลี่ยนฝั่งฝา	ไปใฝ่
พึ่งพมานี้กว่าคุม	ครอบกั๊งภยั๊งกร ¹

สำหรับจอห์น คราวเฟิร์ด (John Crawford) หรือจดหมายเหตุไทยเรียกว่า กระระฝักนั้น เคิมเป็นหมอยาอยู่ที่เบงกอล ต่อมารับราชการอยู่ที่เกาะหมาก 3 ปี แล้วเป็น ผู้ช่วยนายแรฟเฟิลด้อยที่เกาะชวา อังกฤษเห็นว่าคราวเฟิร์ดรูภาษามลายูและชำนาญทางหัวเมืองแถบนี้จึงแต่งตั้งให้เป็นทูตเข้ามา

ในหนังสือไทยรบพม่า กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอังกฤษเรื่องราชการที่ไทยกับอังกฤษเกี่ยวกันในช่วงแรกนั้น เนื่องมาจากความไม่พอใจด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย เช่น เมื่อไทยตีได้เมืองไทรบุรีแล้ว เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ให้ไปขอตัวเจ้าพระยาไทรบุรีต่อเจ้าเมืองเกาะหมากว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) มีความผิดเป็นกบฏต่อกรุงเทพ ๗

¹ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, สามกรุง (พระนคร: คลังวิทยา, 2511),

เจ้าเมืองเกาะหมากไม่ยอมส่งและกล่าวว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) เป็นผู้ให้ร้อนไปพึ่งเย็นมิใช่โจรผู้ร้าย จะส่งให้เป็นการผิดประเพณีของเมืองที่เป็นอิสระ เจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) ก็ไม่ว่าอะไร ครั้นต่อมาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ลอบให้สมัครพรรคพวกมาก่อการประทุษร้ายต่าง ๆ ในเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) ให้ไปตอวอังกฤษก็ไม่ช่วยปราบปราม เป็นแต่ปฏิเสธว่าอังกฤษหาใครเห็นเป็นใจช่วยไม่ ตอมาอังกฤษให้มาเจรจาควยเจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) ขอให้ทงกภาชีชาวออกอ้างว่า เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ให้เช่าเกาะหมากได้สัญญาว่าจะไม่เก็บภาษีอากรเสี้ยมอาหารที่อังกฤษซื้อหาเอาไปใช้ในเกาะหมาก เจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) ตอบว่าเมืองไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นตอกรุงเพท ฯ กรุงเพท ฯ ไม่ได้อนุญาตให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ไปทำสัญญากับอังกฤษ อังกฤษทำสัญญาโดยพลการ เพราะฉะนั้นเจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) จะยอมทำตามสัญญานั้นไม่ได้

ต่อมาเมื่อเกิดขึ้นด้วยเรื่องเมืองประเอ๊กเรื่องหนึ่ง เมืองประเอ๊กเป็นประเทศราชมลายูอยู่ข้างใต้เมืองไทรบุรี เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรียังมีความสวามิภักดิ์ ได้ไปว่ากล่าวให้เจ้าเมืองประเอ๊กถวายคนไมทองเงินขึ้นตอกรุงเพท ฯ ในคราวที่เจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) ลงไปรักษาเมืองไทรบุรี พระยาประเอ๊กคนเก่าคงจะถึงแก่กรรมจึงเกิดแก่งแย่งกันเพื่อเป็นใหญ่ พวกหนึ่งลงไปขอกำลังพระยาสดังงอ ซึ่งเป็นประเทศราชมลายูอยู่ข้างใต้เมืองประเอ๊กมาช่วย ฝ่ายข้างราชยามคาคูสู้ปลงกลของพระยาประเอ๊กก็มาขอกำลังไทย เจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) ให้กองทัพไทยลงไปช่วยราชยามคาคูได้เป็นใหญ่ในเมืองประเอ๊ก เหตุการณ์นั้นทำให้อังกฤษที่เกาะหมากตกใจ เกรงว่าไทยจะแผ่อำนาจไปทางหัวเมืองมลายูตอนใต้ เจ้าเมืองเกาะหมากจึงบอกไปยังอินเดีย ขอให้เจ้าเมืองเบงกอล¹ เจรจาทางกรุงเพท ฯ ให้เจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) คืนเมืองให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น)

¹ ซึ่งในพระราชพงศาวดารเรียกว่า เมืองบังกลา

คังแตกก่อน เฮลด์ิงส์จึงแต่งให้จอห์น ครอบเฟ็คเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2365¹

ครอบเฟ็คออกจากเมืองกัลกัตตาเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2364 โดยเรือ
ยอนอาคัม มาถึงเกาะหมากวันที่ 11 ธันวาคม หลังจากที่เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ที่
เมืองไทรบุรีได้ไม่กี่วัน ความจริงเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ไม่ได้ตั้งใจจะตีลงไปถึงเกาะ
หมาก แต่ผูกพันกันเกรงไปต่าง ๆ พอตีได้เมืองไทรบุรีแล้วก็เอาใจใส่ที่จะเป็นไมตรีกับ
อังกฤษ ดังนั้น พอทราบว่าครอบเฟ็คเป็นทูตมาจากอังกฤษที่อินเดีย ก็มีจดหมายไปถึงเพื่อ
เล่าเหตุการณ์ที่เมืองไทรบุรีและบอกว่าไทยไม่ตั้งใจจะตีเกาะหมาก² แต่อังกฤษที่เกาะ
หมากยังไม่ไว้วางใจในพระราชพงศาวดารกล่าววว่า แมแต่พวกกองหน้าของเมืองนคร ๗ ที่ลวง
เลยเข้าไปในเขตเมืองไทรบุรีที่อังกฤษได้ปกครองเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ก็ให้ทำโทษ
และห้ามมิให้ลวงเลยเขตแดนอีก³

ครอบเฟ็คเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2365 ได้เฝ้า
ถวายอักษรสาส์นของมาควิส เฮลด์ิงส์ ในการเจรจากันนั้นล้มเหลว ทั้งนี้เพราะพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยังไม่ทรงเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากอังกฤษ และการที่
อังกฤษต้องการให้ไทยออกไปเสียจากเมืองไทรบุรี และคืนเมืองให้เจ้าพระยาไทรบุรี
(ปะแงร์น) อย่างเต็ม ซึ่งยอมตกลงกันไม่ได้⁴ รายละเอียดเกี่ยวกับการเจรจาเรื่อง

¹ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ไทยรบพม่า (พระนคร: คลังวิทยา, 2494), หน้า 672.

² หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ (พระนคร: โรงพิมพ์ศิวิล, 2505), หน้า 16.

³ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เรื่องเค็ม, หน้า 132.

⁴ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62, เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), หน้า 239.

เมืองไทรบุรี ครอบพิศโคอ้างถึงเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) อยู่ด้วย เมื่อครอบพิศพูดถึงเมืองไทรบุรีนั้นก็ให้นำเอาหนังสือเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) ซึ่งมีใจความกล่าวโทษเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) และจะขอเมืองคืน ครอบพิศซึ่งเขียนถึงเจ้าเมืองเกาะปริงซ์ออฟเวสต์ (ปีนัง) เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 โคกล่าวถึงผลของการเจรจากับไทหวา การรุกรานของไทยนั้นเกิดขึ้นเพราะการวิวาทกันระหว่างเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) กับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) และต่อมาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) ได้ละทิ้งบ้านเมืองไปอยู่ในปีนัง เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) โคส่งจดหมายไปถึง 2-3 ครั้งกล่าวว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) คือคิง แต่ทางเมืองไทรบุรีก็มิได้ตอบมา ครอบพิศกล่าวว่าเขาได้ถามว่า อะไรเป็นสาเหตุการโกรธเคืองก็ได้รับคำตอบว่าเมื่อเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ต้องเกณฑ์ทัพไปพม่านั้นโคส่งมาทางเมืองไทรบุรีให้เตรียมเสบียงอาหาร แต่ทางเมืองไทรบุรีปฏิเสธการกระทำเช่นนี้ ทำให้เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ต้องยกทัพลงไปตี ความเห็นส่วนตัวของครอบพิศเกี่ยวกับเรื่องนี้คือ ถึงแม่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) จะเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ไทย แต่ก็อดไม่ได้ที่จะคิดว่าเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) คือศัตรูของตนในทางส่วนตัว¹

ฝ่ายไทยได้บอกกับอังกฤษว่าเรื่องเมืองไทรบุรีเป็นคดีในระหว่างชาวละของซูดิพระบาท คือเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) และเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) ถ้าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) มาฟ้องร้องเอาจะว่ากล่าวให้โดยยุติธรรม แต่มีทองตราออกไปก็ไม่ตอบ ครั้นใดความเดือดร้อนก็ไม่เข้ามาเผด็จเจ้ากับชา จะให้ไทยคืนเมืองได้อย่างไร² ในกรณีนี้ครอบพิศโคกล่าวไว้ว่า เขาโคอธิบายว่าการที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) หนีนั้นเพราะชีวิตของเขาอยู่ในอันตรายและในกรณีรีบด่วนเช่นนั้น จึงต้องหาที่โคก็ตามซึ่งปลอดภัย

¹ John Crawford, Crawford Papers (Bangkok: the Vajirana National Library, 1915), p. 26.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 673.

ภัยที่จะหาได้ ทั้งนี้เพราะเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ได้ขาคคนของเขาและจะเอาชีวิต
 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ควย นอกจากนี้ เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ยังมีจดหมาย
 แจงความในสงฆ์เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ไม่ว่าเป็นหรือตาย คำตอบที่เขาได้รับคือ
 "เสนาบดีไต่บอกว่า เจ้าพระยานคร ฯ และเจ้าพระยาไทรบุรีเปรียบเสมือนกับเป็นทาส
 ของพระมหากษัตริย์สยาม และถ้ามีการวิวาทกันขึ้น คนทั้งสองจะต้องมาเมืองหลวง"¹ ซึ่ง
 ครอเฟ็คโคแกแทนว่า "เจ้าพระยาไทรบุรีไม่อยู่ในสภาพที่จะมาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยามได้
 เพราะเป็นคนต่างชาติ ศาสนา และอาจเกรงกลัวอิทธิพลของเจ้าเมืองนครที่กรุงเทพฯ ซึ่ง
 เจ้าพระยานคร ฯ เป็นผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่า เป็นชาวไทยโดยชาติกำเนิดและยังเป็นญาติกับ
 ผู้ที่มีตำแหน่งสูงในราชสำนักควย....."² ครอเฟ็คโคเห็นว่าจะจดหมายเจ้าพระยานคร ฯ
 (น้อย) นั้นเป็นการกระทำที่ไว้อำนาจของเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) เพียงผู้เดียว เรื่อง
 เกี่ยวกับจดหมายเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) นี้ วินสเททโคกลาววิจารณ์ไว้ว่า เจ้าพระยา

¹ John, Crawford, Crawford Papers, p. 31, "The minister... remarked that the Rajah of Ligor and the Rajah of Kedah were both equally slaves to the King of Siam, and that if a dispute arose between them, they were bound to repair to the capital....."

² Ibid, p. 32, ".....it was not likely the King of Quedah would come up to Siam because being a different religion and different nation from those in authority it was highly probable he would feel apprehensive of the influence of the Governor of Ligor at the Capital, this officer being in higher rank than himself, a Siamese by birth and related to persons of the highest rank about the court....."

นคร ๗ (น้อย) ได้ส่งจดหมายถึงเจ้าเมืองมืจความว่า "สองสามวันต่อมาเจ้าเมืองได้
รับขอเรียกรองเพื่อให้อยอมแพ้ อ้างว่าขอให้เพื่อนของเราจงส่งตัวเขามาให้ ถ้าหากได้รับ
การปฏิเสธ ฉะนั้นที่ไทรบุรีพร้อมด้วยกำลังอันยิ่งใหญ่และไกลกับป็นิ่งด้วย และมีทรภาพจะ
ขาดลง การค้าขายก็จะหยุดชะงักเช่นเดียวกันด้วย"¹ และยังคงกล่าวต่อไปว่า เจ้าเมือง
นคร ๗ ยังได้ส่งคนมาเจรจาวา ถ้าหากเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ขอรองความช่วยเหลือ
เหลือของเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ไม่ยอมรับความช่วยเหลือของพม่าและรัฐมลายูอื่น ๆ
เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) อาจจะอนุญาตให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับและมีอำนาจดั้งเดิม²

ครอเพ็คได้อ้างถึงประโยชน์ทางด้านการค้าขายของอังกฤษเกี่ยวข้องกับเมืองไทร-
บุรี พระยาพระคลังจึงส่งใบบอกของเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ไปให้ครอเพ็คว่า ตั้งแต่
ไทยไปรักษาเมืองไทรบุรีได้เอาใจใส่ในทางไมตรีกับอังกฤษที่เกาะหมากเป็นการ เรียบร้อย
อย่างแตกอน ไม่มีขัดข้องอย่างใดอย่างหนึ่ง³ ส่วนในหนังสือของครอเพ็คกล่าวเพิ่มเติมว่า
หนังสือใบบอกราชการนั้นกล่าวว่า เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) ได้จัดการปกครองให้เป็น

¹ R.O. Winstedt, A History of Malaya (London: Luzac and Company, 1935), p. 184, "A few days later the governor got a haughty demand for his surrender: "let my friends secure and deliver him" wrote the Chau Phya of Ligor, "should this be refused, I am at Kedah with a large force and war to Penang and friendly relation will be broken and commercial intercourse will cease."

² Ibid, p. 186.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบดินดีเดชา พระยาพิชัยดาบหัก รัชกาลที่ 2, เล่ม 2 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 157.

ระเบียบเรียบร้อย อนุญาตการค้าขายให้เจริญรุ่งเรืองดีกว่าแต่ก่อน¹

การเจรจาครั้งนี้ไม่สำเร็จ ครอบพิศจึงออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2365 ในการเจรจาไทยเพียงแต่อนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษมาค้าขายได้ตามธรรมเนียม ครอบพิศกลับไปและได้เป็นผู้อำนวยการสิงคโปร์ และมีอัยยาศัยมนตรีต่อไทยเป็นอันดี แต่อังกฤษก็ยังคงพยายามจะกำจัดอำนาจของไทยเหนือรัฐในแหลมมลายู เพื่อให้ค่อย ๆ หมดลงไปตามลำดับ

เหตุการณ์เกี่ยวกับไทรบุรีมิได้เงียบหายไปนานนัก เพราะในต้นปี พ.ศ. 2366 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ลอบแต่งคนไปขอกองทัพพมามาช่วยตีเอาเมืองไทรบุรีคืน และบอกพม่าไปคววว่า พระยาปลิศ พระยาเประ พระยาสลังงอ และพระยาปัตตานี จะมาช่วยรบและพากันไปขึ้นเมืองพม่าทั้ง 5 เมือง พระเจ้าจกกายแมงจึงประทานเครื่องยศลงมา 5 สำหรับ เป็นของตอบแทนความสวามิภักดิ์ รัฐบาลอังกฤษที่ป็นังจับจดหมายที่พระเจ้าแผ่นดินพม่าส่งมาได้² ดังนั้นอังกฤษจึงเห็นเป็นโอกาสที่จะเจรจากับไทยให้คืนเมือง เพราะได้ความว่าไทรบุรีและเจ้าเมืองมลายูใกล้เคียงเข้าข้างพม่า อังกฤษอาจว่าเป็นกลางไม่ต้องการให้เกิดเหตุวุ่นวาย จึงรับรองว่าจะวากดวากับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ขอให้เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ลงไปที่เมืองไทรบุรีโดยเร็ว จะได้ช่วยกันคิดอานป้องกันมิให้เกิดเหตุขึ้นได้ เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ในขณะอักษรถือจดหมายไปยังเกาะหมากเมื่อเดือน 4 พ.ศ. 2366 กล่าววว่า ถึงพม่าจะทำอย่างไรก็ไม่กลัว ที่เจ้าเมืองเกาะหมากจะ

¹ John Crawford, The Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China (London. New York: Oxford University Press, 1967), p. 256.

² Henry Burney, The Burney Papers, Vol. II, Pt. II, May 1824 - June 1826 (Bangkok: Vajiranana Natinal Library, 1910-1914), p. 33.

ใครปรึกษา กับเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) นั้น เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ยังลงไปเมือง
 ไทรบุรีไม่ไคควยคนยังทำนาไม่เสร็จ เจ้าเมืองเกาะหมากจึงเรียกเจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงรัน) ให้มาพบกับขุนอักษรและร่างคำชี้แจงมายังเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) เป็นใจ-
 ความว่า ให้ไทยยอมคืนเมืองไทรบุรีให้แก่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ปกครองและปล่อย
 เขตแดนที่ไคจากเมืองไทรบุรีคืน ขอให้ไทยรับว่าจะไม่มาเกาะเกณฑ์การไค ๆ แก่เมืองไทรบุรี
 คนไม่เงินทองก็ไม่ตองสงเขามาถวายยังกรุงเทพฯ ฯ ดังแตกอน ให้เสียเงินส่วยแทนปีละ
 2000 เหรียญทุกปีไป ให้เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) สัญญาว่าจะคิดอานไคกรุงเทพฯ ฯ ขอม
 ตามคำชี้แจง เจ้าเมืองเกาะหมากก็จะยอมเป็นประกันให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
 สงเงินส่วยมิให้ขาด ในเวลาเดียวกันไคชาววาเมืองพมาซาดไมตรีกับอังกฤษ จึงให้มา
 บอกแก่เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ว่าเป็นโอกาสดีนักที่จะตกลงเสียควยเรื่องเมืองไทรบุรี¹

ในปลายปี พ.ศ. 2366 สงครามพมาและอังกฤษเกิดขึ้นเพราะพมาในรัชกาล
 พระเจ้าจิกกายแมงยกทัพไปตีเมืองกะแซ ^{ตีหมู่ตองอังกฤษไคคิมะให้ แฉวหงส์สี่สมและ} ซึ่งอ่อนนอมตออังกฤษ อังกฤษจึงนิคใจกับพมา
 อังกฤษที่ร่างกุงไคใน พ.ศ. 2367 แต่อังกฤษทราบว่าการรบพมานั้นคงกินเวลานานจึงคิด
 จะชวนไทยซึ่งอังกฤษรู้ว่า เป็นอริกับพมา มาช่วยรบ ดังนั้นเมื่อขุนอักษรกลับมาถึงเมืองนคร ฯ
 เจ้าเมืองเกาะหมากจึงมีหนังสือฝากมา ให้เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) บอกชาววาอังกฤษเกิด
 รบกับพมา ขอให้เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) รับรวบรวมเรือลำเลียงสงไปช่วยกองทัพอังกฤษ
 และได้เตือนเรื่องให้ตกลงเรื่องเมืองไทรบุรีที่ชี้แจงมานั้นควย เจ้าเมืองเกาะหมากไคให้
 นายรอยโทโลว์² ซึ่งเป็นผู้เรียนรูภาษาไทยถ้อมมา ควยประสงค์จะให้เป็นผู้มาชี้แจงเกลี้ย-
 กดอมไทยให้ช่วยอังกฤษรบพมา เพราะคำสั่งเจ้าเมืองเบงกอลมีอยูวา ไม่ให้สัญญากับไทย
 วาอังกฤษจะให้อะไรตอบแทนให้เป็นทีแน่นอน³

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓, เรื่องเดิม, หน้า 677.

² James Low

³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓, เรื่องเดียวกัน, หน้า 677.

นายร้อยโทโลว์มาที่เมืองตรัง ใ้หมอกมายังเจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) ว่าเจ้าเมืองเกาะหมากใ้มาหาควยขอราชการสำคัญ จะขอเข้ามาพบที่เมืองนคร ฯ แต่เจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) ไม่ยอมใ้เข้ามา สั่งใ้ไปว่าใ้ นายร้อยโทโลว์คอยอยู่ที่เมืองตรัง เจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) จะออกไปพบ ครั้นถึงกำหนดเจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) มีจดหมายใ้ไปว่าไปยออกใ้ไม่ได้ ใ้บุตร¹ ไปแทนตัว บุตร¹ ไปแทนนั้นใ้รับคำสั่งใ้ไปแต่ใ้รับหนังสือเจ้าเมืองเกาะหมากกับใ้ฟังถอยคำของนายร้อยโทโลว์ ไปบอกเจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) จะพูดจากถองควยขอราชการอย่างใ้ไม่ได้ นายร้อยโทโลว์รอคอยอยู่ที่เมืองตรังกว่าเดือนก็ใ้ไม่ได้พบเจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) จึงเขียนหนังสือถึงเสนาบดีใ้กรุงเทพฯ ฯ มอบใ้เมืองนคร ฯ ส่งเข้ามาฉบับหนึ่งแล้วนายร้อยโทโลว์ก็กลับใ้ไป สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า ที่เจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) ไม่ยอมพบนายร้อยโทโลว์คราวนั้น เพราะคาดวาคงมารบกวนเรื่องเมืองไทรบุรี ส่วนตัวเจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) อยากจะทราบแต่เรื่องเมืองพม่าจึงใ้บุตร¹ ไปฟังเมื่อทราบแล้วคงเห็นเป็นราชการสำคัญ จึงรีบมีใ้บอกหรือเข้ามาทางกรุงเทพฯ ฯ และมีใ้ตอบใ้ให้อังกฤษซึ่งรอฟังข่าวทราบ²

ทางเมืองสิงคโปร์ ครอบิิด (Crawford) ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสิงคโปร์มีหนังสือมากรุงเทพฯ ฯ เมื่อ พ.ศ. 2367 ซึ่งเป็นปลายรัชกาลที่ 2 หนังสือของครอบิิดนี้เห็นจะเข้ามาพร้อม ๆ กับใ้บอกของเจ้าพระยามนคร ฯ (น้อย) ซึ่งใ้ใ้ไทยทราบความจากอังกฤษทั้งสองทางว่าอังกฤษเกิดรบกับพม่า แต่เจ้าเมืองเกาะหมากอาจเป็นเหตุเร่งใ้ใ้ไทยคืนเมืองใ้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์ัน) จึงใ้ใ้เกิดความสงสัยว่าจะเป็นกลอุบายของอังกฤษบอกมาใ้ไทยรบพม่าควยมีความประสงค์อย่างอื่น ดังนั้นจะต้องสืบสวน

¹ พระแสนหามนตรี (น้อยเมือง) เป็นบุตรคนใ้ใหญ่ ใ้ได้เป็นเจ้าพระยามหาศิริธรรมในสมัยรัชกาลที่ 4

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 678.

คู่ไหนเสียก่อน เจ้าพระยาดังจึงมีหนังสือตอบครอเพ็ดว่าจะนำความขึ้นกราบบังคมทูล
 ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 ฉบับของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ไค
 กล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับอังกฤษและไทยในตอนต่อมาว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เลิศหล้านภาลัยไคทรงทราบว่อังกฤษเกิดรบกับพม่าเป็นแน่แล้ว โปรด ๆ ให้เตรียมกอง
 ทัพ และมีห้องตราสั่งให้ตรวจตราหนาดานตลาดชายแดนที่ติดกับพม่า แต่ยังมีพื้นที่ไคตก
 ลงเป็นยู่ที่ว่าไทยจะทำอย่างไรในการสงครามคราวนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
 นภาลัยก็ทรงพระประชวรแล้วเสด็จสวรรคตเมื่อ ๗ วันพุธ เดือน 8 แรม 11 ค่ำ ปีมวอก
 พ.ศ. 2367

ในด้านพุทธศาสนา เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่ง
 เรืองและเป็นทางติดต่อกับลังกาเพื่อเผยแพร่และสืบต่อพระพุทธศาสนาซึ่งกันและกัน เช่น
 ใน พ.ศ. 2352 พระสงฆ์ลังกาไคเข้ามาทางไคฉานเมืองนคร ๆ มาถึงกรุงเทพฯ ๆ คอ
 มาไทยเห็นว่าลังกาเสียแก่อังกฤษ จึงต้องการสืบควาพระพุทธศาสนาในลังกาเป็นอย่างไร
 และไคจัดหาพระสงฆ์ไปยังลังกาทวีปใน พ.ศ. 2357 คณะพระสงฆ์ลงเรือไปและต้องค้าง
 อยู่เมืองนคร ๆ มีพระลังกา 3 รูป คือ พระวิจิตรภิกษุ พระรัตนปาละ พระธิธายะ ประพฤติ
 ไม่เรียบร้อย เจ้าพระยานคร ๆ (น้อย) เห็นว่ถาให้พระทั้ง 3 รูปรวมไปกับพระสงฆ์
 สมณฑุไทยเกรงจะไปเกิดเหตุการณ์ให้เสื่อมเสียเกียรติยศ จึงไคจัดสั่งให้ไปเกาะหมากและ
 ไคกลับบ้านเมืองตนเองตามอำเภอใจ นอกจากนี้ เจ้าพระยานคร ๆ (น้อย) ยังไคมีจค-
 หมายถึงเจ้าเมืองที่ขอบพอ ซึ่งเป็นเมืองที่เคยซ้อซ่างกันมาให้ช่วยรับรองคณะสงฆ์สมณฑุ¹
 การกระทำเหล่านั้นนับว่าเป็นการช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) แห่งเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้นับทบาท
 ในการปกครองหัวเมืองปักษ์ไคมาอย่างเห็นไคชัด เมืองนคร ๆ เป็นหัวเมืองสำคัญทางไค

¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 213.

มาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังนั้นอำนาจการปกครองดูแลเขตทางใต้นั้นจึงอยู่ในอำนาจของเมืองนคร ๑ เป็นส่วนใหญ่ ถ้ามีเรื่องราวอะไรเกิดขึ้นเมืองนคร ๑ จะต้องจัดการดูแลและมีใบบอกมาทางกรุงเทพฯ ๑ เสมอ ในรัชกาลที่ ๒ เริ่มมีเรื่องราวทางใต้มากขึ้นโดยเฉพาะเมืองไทรบุรี ดังนั้นกรณีเรื่องเมืองไทรบุรี อังกฤษ และเมืองนคร ๑ จึงพัวพันเกี่ยวของกันตลอดสมัยรัชกาลที่ ๒ และต่อมาจนถึงในรัชกาลที่ ๓ ทั้งนี้เพราะไทรบุรีอยู่ไม่ห่างจากเมืองนครศรีธรรมราชเท่าใดนัก ดังที่ เจมส์ โลว์ ไคทกล่าวไว้ "เมืองนี้ตั้งอยู่ในทางตรงจากเมืองไทรบุรีไปยังสยาม และมักจะมีคามใกล้ชิดกับไทรบุรีมาจนในปัจจุบันนี้"¹

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ อากลาวไควาเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มีส่วนสำคัญในการปกครองหัวเมืองคานไต่มาขึ้นทุกที เมืองนคร ๑ เริ่มต้นมีอำนาจทางการปกครองดูแลบริเวณหัวเมืองทางใต้ของพระราชอาณาเขต ประกอบกับเจ้าเมืองที่ปกครองมีความสามารถในการดูแลปกครองไม่ว่าจะเป็นราชการในทางสงครามป้องกันพระราชอาณาเขต เช่น สงครามกับพม่า หรือการปราบปรามหัวเมืองปักษ์ใต้เองซึ่งแข็งเมืองหรือก่อกองจลาจล การดูแลปราบปรามตกเป็นหน้าที่ของเจ้าพระยานคร ๑ (น้อย) ส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะเป็นหัวเมืองใหญ่ซึ่งอยู่ใกล้กับเขตแดนทางหัวเมืองปักษ์ใต้ สามารถยกกองทัพไปปราบไต่รวดเร็วกว่ากรุงเทพฯ ๑ สามารถเกณฑ์กำลังกองทัพจากบรรดาหัวเมืองใกล้เคียงไต่ และถ้าหากไม่มีกำลังเพียงพอ ก็อาจจะขอกำลังทางกรุงเทพฯ ๑ ใ้ไปช่วยเหลือโดยส่งใบบอกขึ้นมา ในด้านต่างประเทศเมืองนคร ๑ มีบทบาทสำคัญมากขึ้น เพราะในสมัยรัชกาลที่ ๒ อังกฤษกำลังต้องการขยายอาณาเขตเข้ามาทางแหลมมลายู ดังนั้นการติดต่อระหว่าง

¹ James Low, Marong Mahawangsa, the Kedah Annals (Bangkok: the American Presbyterian Mission Press, 1908) p. 192. ".....this town lies on the present direct line on route to Siam from Kedah, and has always been up to the present day in close connections with Keddah."

ไทยกับอังกฤษจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) เริ่มต้องติดต่อกับอังกฤษตั้งแต่คราวครอเฟ็ดเป็นต้นมา บางครั้งการเจรจาระหว่างอังกฤษกับไทย เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) ก็เป็นผู้เจรจาแทนโดยรับคำสั่งจากราชธานี เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) เป็นผู้มีความรู้และความสามารถในการต่างประเทศมากพอสมควร ในการติดต่อกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 2 และ 3 เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญ มีจดหมายจากเจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) โต้ตอบกับเฮนรี เบอร์นี ทศอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องเมืองไทรบุรีเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) ยังได้ติดต่อกับชาวอังกฤษเจ้าเมืองเกาะหมาก ดังนั้นการเจรจากับชาวต่างชาติในชั้นแรกก่อนที่เบอร์นีจะมาถึงกรุงเทพฯ นั้นทำโดยผ่านทางเจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) ในบทบาทนี้จะกล่าวถึงบทบาทของเจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) ในด้านการต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่เพราะเป็นสมัยที่อังกฤษมีเรื่องเจรจากับไทยในด้านการค้า และหัวเมืองภาคใต้

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

